

Juryrapport

De Loep 2024

Het is een plezier om in Utrecht te zijn vanavond. Gelukkig moest de trein vanuit Antwerpen niet langs Ter Apel, en dus verliep de reis zonder confrontaties met verontruste burgerpatrouilles of begrijpende politici. Niemand vroeg onze Ausweis als Arische lagelander, niemand zag een wandelende bedreiging in ons. Dat eerste is natuurlijk eerder een signaal van white privilege dan van geluk, het tweede is de miskenning van wat hier vanavond gebeurt. Deze samenkomst is wel degelijk een bedreiging van de status quo, van de macht zoals ze zichzelf organiseert en presenteert, van belangen die enkel gehandhaafd kunnen worden door duistere afspraken of zoek gemaakte feiten. Dit is, tenslotte, een beetje een hoogmis voor de onderzoeksjournalistiek van de lage landen.

‘De functie van kunst is niet om te vertellen hoe de dingen zijn, maar om te verbeelden hoe de dingen zouden kunnen zijn’ – zei de Zwarte Amerikaanse schrijfster bell hooks. Dat inzicht kan je zo doorvertalen naar de functie van journalistiek. Die is immers ook niet beperkt tot berichtgeven – de stand der dingen zo accuraat mogelijk weergeven. Journalistiek moet vertellen waarom de dingen zijn zoals ze zijn, moet tonen wat onzichtbaar bleef of gehouden werd, moet de verantwoordelijken voor de huidige stand van zaken vinden en confronteren. Onderzoeksjournalistiek houdt zich met het hele spectrum van die opdracht bezig: ze signaleert mogelijke mistoestanden, ze spoort de structuren en verborgen mechanismen op en ze controleert verantwoordelijken en machten.

Ik wil nu al iedereen in deze zaal bedanken voor de prachtige producties waarover we het vanavond zullen hebben, ik wil ook de tientallen journalisten bedanken die hun onderzoeken ingediend hebben, en al degenen die daar niet toe kwamen, maar wel waardevolle journalistiek produceerden het voorbije jaar.

Het behoort intussen tot de liturgie van deze jaarlijkse prijsuitreiking om te zeggen dat de kwaliteit van de ingezonden artikels, uitzendingen, podcasts, boeken en series zo hoog ligt, dat de jury niet 3 maar dertig prijzen had willen uitreiken – en dat die allemaal terecht zouden zijn geweest. Ik herhaal dit nog eens, omdat het waar is. Het grootste cadeau voor juryleden is het prachtwerk dat journalisten leveren en dat media mogelijk maken en publiceren; de grootste kwelling is die sterke producties te moeten vergelijken en rangschikken. Maar het is niet anders, en we onderwerpen ons ook vanavond weer aan de blijkbaar onwrikbare logica dat er in elke categorie – godzijdank zijn er drie categorieën en bovendien een aanmoedigingsprijs – maar één winnaar kan zijn.

Voordat we die beste van de beteren bekendmaken, wil ik enkele bedenkingen uit de jurybespreking met u delen. En die jury bestond dit jaar uit Samira Ataei, Jeroen Trommelen, Dirk Leestmans, Erik Raspoet, Joop Bouma, Maud van de Reijt, Tricia Bots, Bijou van der Borst en Gie Goris.

1. Zoals elk jaar was de jury ook nu weer onder de indruk van de soms uitgebreide onderzoeksverantwoording die bij elke inzending hoort. Wie dus wel eens gezucht heeft dat het allemaal wel veel extra tijd en werk vraagt om de gebruikte methodes toe te lichten, over doodlopende sporen en grote twijfels te vertellen, deontologische keuzes te verhelderen en mislukkingen toe te geven: weet dat de juryleden dat waarderen en dat het onderzoek zelf zeker zo zwaar weegt als het eindproduct – al zijn toegankelijkheid, aantrekkelijkheid, afwerking en presentatie natuurlijk niet zonder belang. Meer nog, soms vonden we het ontbreken van die informatie bij de publicatie zelf een manco. Ook lezers, kijkers en luisteraars mogen weten dat zo'n onderzoek het resultaat is van zwoegen, zoeken en

weloverwogen keuzes.

2. Een minder opbeurende vaststelling is dat onderzoeksjournalisten steeds vaker geconfronteerd worden met verantwoordelijken (politici, hoge ambtenaren, ceo's, rectoren, boerenleiders...) die gewoon weigeren vragen te beantwoorden. Dat heeft zeker te maken met de trend om zelf en zonder kritische tussenschakels met hun publiek te communiceren, zodat ze het narratief volledig zelf onder controle hebben. We kunnen dat niet eenzijdig omkeren, maar roepen wel heel duidelijk op om er niet voor te plooiën noch om de vraag voor wederhoor dan maar cynisch achterwege te laten.
3. De jury gelooft dat er nog een heleboel mooie onderzoeksprojecten zijn die niet ingediend worden. Dat de redacties die bewust en structureel inzetten op onderzoeksjournalistiek relatief oververtegenwoordigd zijn bij de inzendingen en de nominaties, is niet abnormaal want inderdaad het resultaat van die investering. Maar dat media of journalisten die misschien meer occasioneel aan onderzoeksjournalistiek doen vervolgens ook nog minder snel de stap zetten om hun producties in te dienen, is best jammer. Dat gezegd zijnde, stellen we wel vast dat ook dit jaar het hele spectrum wel aanwezig is: van kleine en lokale media tot prestigieuze, nationale media; van sociale en politieke tot ecologische en economische thema's; van mondiale journalistiek tot persoonlijke verhalen met grote maatschappelijke relevantie...
4. Als ik daar nog één oproepje aan mag toevoegen: collega's, laten we toch echt eens leren om elkaars werk te waarderen, onder andere door het te benoemen. Al te vaak wordt een verhaal, een inzicht of een feit dat door een ander medium of een andere journalist gebracht werd, onzichtbaar gemaakt in het vervolgverhaal. Alsof het wel ok is om een Amerikaanse prof te citeren, maar niet een collega uit Nederland of Vlaanderen. Dat commerciële bazen zo redeneren kan ik nog begrijpen, maar dat journalisten zich eraan bezondigen, is eigenlijk onvergeeflijk.

ASN AANMOEDIGINGSPRIJS 2024

Populaire Adidas-sneaker draagt bij aan ontbossing en moderne slavernij- Yara Van Heugten voor Follow the Money

Dit onderzoek geeft het begrip “voetafdruk” een wel erg concrete betekenis. Het is overigens niet enkel de vaststelling – dat er sociaal en ecologisch heel wat mis gaat bij de productie van populaire sneakers – die van belang is, wat echt indruk maakt is het feit dat goed onderzoek die spontéane verdenking goed kan documenteren. Daarvoor heb je natuurlijk een journaliste nodig die inspanningen noch tijd spaart, die de hele keten met relatief conventionele middelen in kaart brengt (een paar dagen buitenlandse fabrieken bellen – wie doet dat nog?) en die de juiste links legt tussen schoen, leer en woud. De jury vindt dit verhaal heel helder geschreven, met goede verantwoording van gezette stappen, met een goede combinatie van bronnen. Het totaalplaatje, vonden we, is indrukwekkend.

De seksscène stond niet in het script, maar moest wel 15 keer over – hoe het ontspoorde achter de schermen bij De Nationale Opera – Tahrim Ramdjan voor Het Parool

De aanleiding voor dit onderzoek was een tip van een advocate, omdat zij had gehoord dat Tahrim Ramdjan vaker bezig was met onderzoek naar grensoverschrijdend gedrag. Dat vertrekpunt alleen al signaleert de waarde van volgehouden specialisatie, ook voor jonge mensen in het vak. Aan de hand van het stuk dat Ramdjan uiteindelijk voor Het Parool schreef, blijkt ook dat het tot echte onthullingen kan leiden – als je, zoals deze journalist, heel systematisch en grondig met je tip omgaat. Dat vraagt een gelaagde aanpak, die in dit geval leidt van één stem naar meerdere collega’s, en van slachtoffers naar daders en verantwoordelijken. Deze productie toont hoe je op basis van eigen onderzoek en eigen bronnen een relevant verhaal boven water krijgt. En hoe een sterk verhaal niet kapot te krijgen is door het weigeren van wederhoor. Een onderzoek vanuit een kleine, wat afgescheiden wereld, maar met belang voor een groot cultureel veld.

Hoe Israëlische soldaten met hun selfies de tegenstander niet meer als mens zien – Georgia Oost voor NRC

De kans dat een journalist van mijn generatie een onderzoek begint op Instagram, lijkt me klein. Goddank is Georgia Oost dus van een andere generatie en vond ze op Instagram beelden die haar journalistieke nieuwsgierigheid prikkelden. Schandalige, schokkende beelden, maar met veel nationale trots gedeeld. Vervolgens toont ze dat jonge journalisten zeker niet minder geduldig of vasthoudend zijn, door een half jaar lang de vreselijke beelden van IDF-soldaten in Gaza te volgen, te analyseren en te dubbelchecken. Dat minutieuze werk resulteert in een zeer originele productie waarin cruciale informatie over hét nieuwsverhaal van dit moment oplicht. De jury looft de krachtige combinatie van diverse methodes én het open vizier waarmee Oost hieraan gewerkt heeft. Ik citeer: ‘Heel goed dat ze de Israëlische soldaten ook heeft geïnterviewd over hun gruwelijke of aanstootgevende trophy-foto’s. Georgia Oost heeft zich niet te makkelijk van het wederhoor afgemaakt.’

De winnaar van de ASN Aanmoedigingsprijs 2024 is Georgia Oost met “Hoe Israëlische soldaten met hun selfies de tegenstander niet meer als mens” zien voor NRC

Signalerend

Poetins illegale huizenjacht in Marioepol – Koen Koopman, Gert-Jan Dennekamp, Laurie Treffers, Kwennie Cheng voor Nieuwsuur

Het is wellicht een typische reflex van onderzoeksjournalisten om te kijken waar anderen niets zien. In het geval van oorlog focuste Nieuwsuur voor dit onderzoek niet op de frontlinies of de wapens, tanks, drones en dure gevechtsvliegtuigen. De vraag was eerder: wat vertelt de stadsplanning in veroverd gebied ons over de langetermijndoelstellingen en -gevolgen van de oorlog? De jury was bijzonder opgetogen door deze insteek, en wellicht meer nog door de inzet van alle mogelijke methodes om een antwoord te vinden – gaande van telefoontjes naar een vastgoedmakelaar over de inzet van een lokale fotograaf en het indrukwekkende gebruik van OSINT technieken. Dat alles keurig opgehangen aan twee uitstekende “getuigen”. Met deze productie signaleert Nieuwsuur hoe het begin van een etnische zuivering eruitziet. Oorlogsjournalistiek van bijzonder gehalte.

Klassenjustitie in Nederland: lager op de ladder, zwaarder gestraft – Belia Heilbron, Anouk Kootstra, Romy van der Burgh, Salwa van der Gaag, Jeanine Duijst voor De Groene Amsterdammer, Investico, NOS Op 3

Voor deze Investico-productie voor De Groene Amsterdammer en NOS op 3 geldt wellicht het beroemde Mandela-citaat: het lijkt altijd onmogelijk, tot je het gerealiseerd hebt. Investico ging aan de slag met de reuring over klassenjustitie, ontstaan na de erg milde uitspraken in de dodelijk afgelopen studentendoop van Sanda Dia. Het uitgangspunt was dat indien klassenjustitie inderdaad bestaat, het bewijs ervan alleen gevonden kan worden in een grote verzameling data, want elke zaak anders, waardoor het praktisch onmogelijk is om klassenjustitie aan te tonen in individuele strafzaken. Wat “een grote verzameling data” in deze inhoudt, hoorde u daarnet al bij de video. De journalisten bouwden hun onderzoek ook niet enkel op mathematische kracht, maar ook op volgehouden samenwerking met betrokkenen – advocaten, rechters, maar jammer genoeg niet alle officiële instellingen die nochtans gediend zijn met de inzichten die dit monumentale onderzoek opleverde. De data tonen dat laagopgeleide mensen met een migratieachtergrond voor hetzelfde vergrijp bijna drie keer zoveel kans hebben om in de gevangenis te belanden dan hoogopgeleide mensen zonder migratieachtergrond. De kwalitatieve interviews leggen uit waarom de magistratuur dat ook nog logisch vindt.

De media-aandacht voor euthanasie bij psychisch lijden. Rosalyn Saab en Myrthe Buitenhuis voor Medialogica (HUMAN)

Onderzoeksjournalisten moeten vaak stevige schoenen aantrekken om vol te houden en ter bestemming te geraken. Deze Medialogica productie toont dat ze op andere momenten alleen maar resultaat kunnen halen dankzij heel veel empathie, luisterbereidheid en respect. Ze toont bovendien aan dat media hun eigen neiging om de controverses centraal te zetten kunnen overstijgen. De makers van dit tweedelige onderzoek vertrekken van een controversie maar vergroten die niet, ze voeren de discussie terug tot de wezenlijke vragen. Het maakproces werd bovendien te elfder ure overhoop gegooid, maar ook bij het herwerken van het materiaal hielden de journalisten het hoofd koel en het hart warm. De jury vond deze productie inhoudelijk én vormelijk heel integer gemaakt. Echt signalerend werk dat een sluimerend probleem oppakt en op indrukwekkende wijze uitwerkt.

De winnaars van de Loep 2024 in de categorie signalerende onderzoeksjournalistiek zijn–
Belia Heilbron, Anouk Kootstra, Romy van der Burgh, Salwa van der Gaag, Jeanine Duijst
met Klassenjustitie in Nederland: lager op de ladder, zwaarder gestraft voor De Groene
Amsterdammer, Investico, NOS Op 3

Opsporend

Poetin tankt bij Vlissingen – Carola Houtekamer en Karlijn Kuijpers voor NRC

De sancties zouden de Russische economie onderuit halen en daardoor de steun voor Poetin onder de bevolking wegnemen. Het is te zeggen: als de sancties zouden werken en waterdicht toegepast worden. Quod non, zo blijkt uit onderzoek dat Carola Houtekamer en Karlijn Kuijpers voerden. De gargantueske taak om te doen wat de sanctionerende overheden zelf nalaten of waar ze niet in slagen wordt in dit onderzoek tot een uitstekend einde gebracht. Met de inzet van veel data en rekenkracht, maar ook menselijke intelligentie en relaties vinden de journalisten voor de Nederlandse kust het Russische “tankstation”, de Belgische leveranciers en de van vlag wisselende roestschuiten. Het deed de jury plezier in dit onderzoek vast te stellen dat ook wederhoor relevante informatie kan opleveren. Dat de oceanen meer grijze zones en wettelijk niemandsland bevatten dan regels en afspraken, mag hopelijk tot enig vervolgonderzoek stimuleren – met dezelfde voorbeeldige vasthoudendheid, deontologische rigueur en kwalitatieve output.

Hoe innig zijn de lokale politiek en de immowereld met elkaar verweven? Pieter Van Maele, Simon Andries, Nikolas Vanhecke, Dries De Smet voor De Standaard

Journalisten doen geen veralgemenende uitspraken op basis van individuele gevallen of daaraan gekoppelde intuïties. Om te weten of er echt sprake is van systematische belangenvermenging tussen beleid en immowereld, gingen de journalisten van De Standaard daarom tellen. Dat het resultaat – in Vlaanderen is het antwoord in 1 op 8 gevallen ja – zich zo kort laat samenvatten, doet niets af van de grote inspanning die eraan voorafging noch aan de grote maatschappelijke relevantie van de uitkomst. Het eigen vervolgonderzoek toont enerzijds hoe zo’n belangconflict in de dagelijkse werkelijkheid tot echte corruptie leidt, maar ook dat de belangenvermenging op veel plaatsen tot onrust leidt onder bevoegde ambtenaren. De vier journalisten hebben dit complexe dossier op een heldere, tastbare en aantoonbare manier uitgewerkt. Dat verdient navolging.

ITA tolereerde grensoverschrijdend gedrag voor grensverleggend toneel. ‘Onze branche is verrot van binnen’ Lucette ter Borg voor NRC

Ja, de politiek is een universum dat door de journalistiek in de gaten gehouden moet worden, maar het is niet de enige omgeving waar het behoorlijk fout kan gaan met macht. Dat wordt op indrukwekkende wijze aangetoond door Lucette ter Borg die haar kennis van de artistieke wereld inzet om op de berg Olympus van het theater zowel Zeus als Hera door te lichten. Aan de hand van onder andere dertig diepte-interviews met betrokkenen, interne documenten en een opname van een interne vergadering kon de journaliste de omvang en de structurele aard van het grensoverschrijdend gedrag vaststellen, én laten zien hoe dat alles genegeerd werd door het bestuur dat zich verbergt achter aan ontoereikend intern onderzoek. Haar aanpak voorkwam dat ze op sleeptouw zou genomen worden door eventuele rancune van de ene of de andere bron. De relatie die Lucette opbouwde met haar bronnen maakte indruk op de jury.

De winnaars van de Loep 2024 in de categorie opsporende onderzoeksjournalistiek zijn: Carola Houtekamer en Karlijn Kuijpers met “Poetin tankt bij Vlissingen” voor NRC

Controlerend

Hoe tankreiningsbedrijven door heel Nederland hun eigenbelang voorop stellen ten koste van milieu, gezondheid en veiligheid - ook van hun personeel - Sjors van Beek en Karlijn Kuijpers voor NRC & De Limburger

Het is bijna niet te geloven dat twee journalisten – die bovendien elk op een andere redactie werken – zoveel werk voor één onderzoek kunnen verzetten. Alle lozingsvergunningen van tankreinigers bekijken, op basis van de lozingsvergunningen en stoffenlijsten Excelsheets maken, die vergelijken met openbare databases over toxiciteit en schadelijkheid van deze stoffen, controlerapporten opvragen en analyseren, tientallen interviews met (oud-)medewerkers in de tankreiniging en met tankwagenauffeurs, met toezichthouders allerhande, met wetenschappers en bijna met eigenaren of managers van tankreinigers, maar dat lukte niet omdat zij vanuit de branchevereniging de opdracht kregen om niet met de pers te praten. Het resultaat is dan ook even verbluffend als verontrustend. De serie artikels in NRC en in De Limburger leidde dan ook tot vragen in gemeenten, provincies en de Tweede Kamer. Misschien de voortgang van de gedane beloften op landelijk vlak nog even natrekken voor Nederland weer eens naar de stembus trekt?

Bonje over biomassa en warmteuitval: systematisch onderzoek naar bedrijfsfalen en bestuurlijke nalatigheid – Marc van der Woude voor De Edese Vos

De jury stelde met genoeg vast dat er dit jaar meerdere sterke inzendingen waren met een uitdrukkelijk lokale insteek. Soms gebeurt dat onderzoek door nationale of regionale media, soms is het medium even lokaal als zijn onderwerp. Dat tweeduizend gezinnen twee dagen in de kou zitten verzeilt in een nationaal medium misschien al snel in de rubriek diverse nieuwtjes, maar als je midden die gezinnen woont, zindert zo'n incident veel langer en sterker na. Dat voel je in de vasthoudende journalistiek die Marc van der Woude voor de Edese Vos bedrijft. Met beperkte middelen, maar des te meer professionele passie brengt hij telkens nieuwe elementen en blijft hij de lokale beleidsverantwoordelijken confronteren met wat hij vaststelt en vindt. De nominatie voor dit onderzoek, hoopt de jury, kan veel meer van dit onderzoek stimuleren én aanzetten om lokale onderzoeksproducties in te dienen voor De Loep.

Glyfosaat, de goedkeuring van gif - Ton van der Ham en Vincent Harmsen voor Zembla

Om de macht echt te controleren, moet de journalistiek niet per se een goed netwerk hebben in de hoofdstad, ze heeft soms meer behoefte aan wetenschappelijk kennis en contacten. Want wie dikke rapporten goed kan lezen, vindt meer dan wie naar persconferenties gaat. Die waarheid wordt dik in de verf gezet door dit onderzoek van Zembla. Dat er veel meer aanwijzingen zijn voor een verband tussen glyfosaat en kanker dan men in Brussel of Den Haag wil toegeven, is één vaststelling. Dat de toezichthoudende instelling betrokken is bij het verkeerd lezen van wetenschappelijk onderzoek, een andere. En dat de wetenschapper die internationaal een centrale rol speelt in dit schimmenspel betaald wordt door de industrie is een derde. Het sterke van dit onderzoek is niet alleen dat het die vaststellingen onderbouwt, maar ook voorlegt aan de betrokkenen – tot in de VS toe – wat tot bevestiging van aannames leidt. De journalisten gaan letterlijk het veld op en dat levert een opvallend toegankelijke – en alweer verontrustende – productie op over een urgent, maar tegelijk heel technisch onderwerp. De gedrevenheid van de journalisten staat niet in de weg van de zoektocht naar kennis en

inzicht, ze drijft juist de vastberadenheid om de vinger achter het officiële narratief te krijgen. De jury looft de grondigheid, de inzet van middelen en tijd, de kennis van zaken en de toegankelijke afwerking.

De winnaars van de Loep 2024 in de categorie controlerende onderzoeksjournalistiek zijn Ton van der Ham en Vincent Harmsen van Zembla met Glyfosaat, de goedkeuring van gif